

песимізм не опанує того, хто вірить, що історія не є безглуздим перебігом беззмістовних подій, невпинний рух історії здійснює вищу правду, людство має на землі вищу мету [1, 4].

Історіософії Липинського притаманне почуття поваги до цінностей, що реалізуються в історичному процесі, до їхніх носіїв, до Вищої Сили, яка керує цим процесом. Сам історичний процес збудований ієрархічно; в ньому лише із найвижчого можна зрозуміти найнижче [1].

Отже, філософія історії В'ячеслава Липинського багатогранна і становить широке поле для глибоких наукових досліджень. Сьогодні, коли Україна переживає часи трансформації у європейську державу, коли на часі дискусійні визначення «нації», «національної еліти», «українськості», «традиції» тощо, рефлексії мислителя особливо актуальні. Ключові поняття історіософії В.Липинського: любов до держави, високі моральні цілі, національне самоусвідомлення, згуртованість і повага один до одного – це важливі позачасові об'єднавчі засади для нашого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. Посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. К.: Либідь, 1993. 560 с.
2. Кондратюк К. Українська історіографія XIX - початку XX століть: основні напрями і концепції. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 242 с.
3. Консервативна концепція державотворення В'ячеслава Липинського: соціально-філософські та державницькі аспекти дослідження. В.Я. Слободян. Держава і право. 2011. Вип. 54. С. 46-51.
4. Липинський В. «Листи до Братів-Хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму». К.: Київ-Філадельфія, 1995. 470 с.
5. Українська історіософія: стан і перспективи вивчення / М. О. Малиновський. Вісник Харківської державної академічної культури. 2014. Вип. 44. С. 13-22.
6. Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник. К., 2002. С. 123-125.

Кудасова Анастасія

Науковий керівник – доц. Костюк А. В.

РУХ ОПОРУ В НІМЕЧЧИНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Незважаючи на те, що більшість німців гаряче вітало прихід Гітлера до влади, знайшлися в Німеччині і ті, хто навіть під час Другої світової війни боровся з фашизмом, кого не влаштовували ідеали проголошені фюрером та його політичний курс.

Питання Руху Опору завжди цікавило громадськість, було і залишається на часі. Зважаючи на те, що в основному розглядаються та є більш дослідженими Рухи Опору поневолених Німеччиною країн, все таки, досить цікавим є супротив нацистській політиці А. Гітлера всередині Третього Рейху.

У даній статті зроблено спробу простежити різні вектори розвитку Руху Опору та проаналізувати значення замахів на фюрера для розвитку Німеччини та перебігу військових дій. Не менш важливим є необхідність загострити увагу на зрадах безпосередньо в офіцерському корпусі та їх мотивах.

Науково-теоретичну та методологічну базу дослідження склали розвідки вітчизняних та іноземних дослідників, як *Бонвеча А. [1]*, *Ватліна А. [2]*, *А. Петрушевича [4]*, *П. Хофмана [6]* та інші.

Після встановлення в Німеччині нацистської диктатури легальні методи протидії нацизму були всередині країни неможливі. Опір німців пішов у підпілля або в еміграцію, котрі проводили окремі нескоординовані акції (невдалі замах на А. Гітлера в річниці «Півного путчу» – Моріса Баво 8 листопада 1938 року і Георга Ельсера 8 листопада 1939 г.); ненасильницькі дії (поширення листівок «Білої троянди» з червня 1942 року по лютий 1943 г.); змови групи військових і політиків 1938-1944 рр. та спроби державного перевороту (20 липня 1944 г.) [3, с. 2].

Ситуація в нацистській Німеччині для учасників руху Опору була особливо складною, бо ставила перед вибором: чи сприяти поразці своєї країни у війні, чи спробувати повалити фашистський уряд та укласти мир із антигітлерівською коаліцією та запобігти національній катастрофі.

Варто зазначити, що поняття рух Опору в Німеччині потрібно тлумачити не як об'єднаний рух впродовж всього часу існування Третього Рейху. Опір в Німеччині складався звичайно з маленьких ізольованих груп, котрі не зуміли активізувати політичну опозицію. За винятком окремих нападів на нацистів (включаючи на Гітлера) або саботажів, єдиним реальним планом лідерів Вермахту було повалення режиму, котрий був здійснений у 1944 р. [5, с. 4].

У самій країні опозиція була двох напрямків: і стала являти собою суміш «традиційного» – комуністів і соціал-демократів та «нетрадиційного» – з боку консерваторів, бюрократії, військових кіл та представників церкви.

Так, «нетрадиційний» буржуазний рух Опору був побудований на моральному аспекті, наприклад, порушення присяги або заперечення вбивства за релігійними мотивами. Часто головною спонукальною причиною приходу нових учасників в Опір ставали їхня совість та досвід війни на Сході з її масовими вбивствами і депортаціями [1, с. 234]. «Традиційний» Опір навпаки носив політичний та ідеологічний характер.

У загальному Рух Опору у Німеччині можна умовно поділити на декілька груп: змовники в армії і міністерстві внутрішніх справ, підпільні комуністичні та соціал-демократичні групи, некомуністичні групи «Біла троянда» і «Пірати Едельвейса».

Найрішучішими у боротьбі з режимом спочатку були багаточисельні комуністичні та соціал-демократичні групи [1, с. 345]. Організації Опору залишалися роз'єднаними, так як в умовах системи всеосяжного контролю, стеження і доносів створити єдину розгалужену підпільну мережу практично було неможливо. Проти опозиції були направлені основні зусилля нацистського репресивного апарату. Їх робота носила не настільки пропагандистський характер, а як координувалась антифашистським комітетом «Вільна Німеччина» за підтримки Комітету німецьких офіцерів, котрі працювали в Москві. Саме цим групам належала основна роль в допомозі радянським спецслужбам у розгортанні розвідницької роботи в тилу ворога і збору інформації. Активно діяли група В. Кнехеля в Рурі, Г. Шумана в Лейпцизі, А. Зефкова в Берліні [1, с. 347], але до 1944 р. всі ці групи були викриті, а їх члени арештовані та страчені.

Пізніше за все виник рух Опору в консервативно-аристократичних колах і офіцерському корпусі [7, с. 255], [8, с. 259]. Опозиційно налаштовані видні чиновники і військові згуртувалися навколо колишнього Лейпцігського обер-бургомістра К. Гьорделера, дипломата У. Хасселя і колишнього командувача сухопутними військами Л. Бека (ще в 1938 р в разі війни з Чехословаччиною він готував військовий переворот) [2, с. 103].

Німецький рух Опору існував і в еміграції. Його найбільші політичні центри знаходилися в Москві і в Мексиці. Німецькі емігранти – політики, письменники, журналісти – виступали на сторінках антифашистських газет, готуючи демократичне оновлення країни після розгрому фашизму та на радіо викривали нацистський режим (як, наприклад, Томас Манн).

Також у лавах армії та міністерстві іноземних справ було ряд незадоволених політикою Третього Рейху. Тому і готувався державний переворот, котрий був реалізований лише всередині 1943 р. Отже, 21 березня 1943 р. в Берліні було заплановано відвідання А. Гітлером, Г. Герінгом, Г. Гімлером і В. Кейтелем виставки армійських трофеїв у музеї зброї в Цейхгаузі, де відзначали день пам'яті загиблим на війні. План полягав у тому, що начальник розвідки групи армій «Центр» полковник Рудольф-Крістоф фон Герсдорф повинен був захопити в кишеню шинелі дві міни уповільненої дії, встати під час церемонії якомога ближче до Гітлера і підірвати фюрера і його оточення [3, с. 3]. Проте А. Гітлер пробув на виставці часу набагато менше, ніж очікувалось, тому зреалізувати план не вдалось.

У контексті змов в армії, необхідно згадати замах у лютому 1943 р. у Смоленську під назвою «Спалах», котрий розробляли протягом січня-лютого генерали Фрідріх Ольбріхт, начальник загального управління сухопутних військ, і фон Тресков.

Так, Фабіан фон Шлабрендорф замаскував дві міни так, щоб вони були схожі на дві пляшки коньяку, які мали взяти ніби-то у подарунок генералу Гельмуту Штіффу, начальнику організаційного управління головного командування сухопутних військ. На аеродромі Шлабрендорф запустив механізм уповільненої дії і вручив посилку Брандту, котрий сів в літак фюрера. Вибух, як пояснював Шлабрендорф, повинен був відбутися приблизно через тридцять хвилин після зльоту. Однак літак А. Гітлера благополучно приземлився в ставці в Растенбурзі.

При цьому виявилось, що механізм міни спрацював: маленька ампула була розчавлена, рідина роз'їла дріт, бойок пробив капсулю, але детонатор не запалився.

Другий невдалий замах на фюрера військовими дістав назву «Валькірія», котрий передбачав негайне вбивство А. Гітлера, мобілізацію резервів сухопутних військ, роззброєння СС та масовий арешт нацистського керівництва. Але, незважаючи на ретельну підготовку, замах зазнав поразки. Оскільки події самого замаху виявили чисельні неточності та прорахування змовників. Наприклад, нарада на котрій мав відбутися замах, була перенесена і в часі – з 13:00 на 12:30, і в просторі – з підземного бункеру, де два кілограми вибухівки не залишили б фюреру жодних шансів на порятунок, у дерев'яне казармове приміщення. Окрім того, головному змовнику, полковнику фон Штауффенбергу, не вдалося активувати обидві бомби за браком часу [1, с. 378]. У підсумку, портфель з вибуховим пристроєм випадково було відсунуто від А. Гітлера за масивний дерев'яний стіл, котрий і захистив фюрера. Від вибуху загинули четверо, ще 17 осіб отримали поранення, але сам А. Гітлер відбувся легким пораненням та контузією. Самі змовники не зуміли захопити ключові позиції у державному апараті, перш ніж до Берліна прийшла звістка про те, що Гітлер залишився живий. Переворот провалився, а 158 змовників було страчено [1, с. 432].

Паралельно, військова опозиція налагодила контакти з антифашистами «гуртка Крайзау» на чолі з Гельмутом фон Мольтке [1, с. 439], де зустрічалися представники ряду громадських та політичних напрямків, опозиційних Гітлеру. Вони виступали за припинення війни і були прихильниками глибокого демократичного оновлення Німеччини.

Варто згадати той факт, що протистояння нацистському режиму діяло як об'єднавчий фактор для німецького Руху Опору та країн антигітлерівської коаліції. Враховуючи те, що всередині табору союзників були чисельні розбіжності, німецьким противникам Гітлера потрібно було балансувати між Радянським Союзом та західними державами.

Одні групи німецької творчої та політичної еміграції, в основному комуністи, співпрацювали з СРСР, інші – що осіли на Заході (соціал-демократи, ліберали, консерватори) – з Великобританією і США [6, с. 389].

Проте, варто підкреслити, що через розбіжності у поглядах, держави антигітлерівської коаліції не підтримали організаторів замаху 20 липня. Так як вони в основному орієнтувалися на традиції бісмарківської держави, а не Веймарської республіки, то для західних держав були не дуже сприятливими партнерами. Але, відмовивши опозиціонерам-консерваторам в підтримці, союзники зробили помилку, бо це була єдина в Німеччині група, котра могла б зробити переворот. До того ж у тих конкретних умовах вирішальне значення мала не політична програма опозиції, а її готовність виступити проти режиму, якщо не з політичних, то з моральних міркувань [7, с. 267].

Показово в цьому сенсі стала діяльність утвореної в 1940 р в Берліні комуністично орієнтованої групи вченого Арвіда Харнака і співробітника штабу ВПС Харро Шульце-Бойзена. В гестапо ця група отримала назву «Червона капела» [3]. Вона поширювала антифашистські листівки, обговорювала повоєнне майбутнє Німеччини. Підготовка А. Гітлером війни проти СРСР спонукала керівників групи до співпраці з радянською розвідкою, котрій передавалася цінна військова інформація. Група хотіла за всяку ціну (навіть шляхом шпигунства проти рідної країни) наблизити кінець Третього рейху. Абвер і гестапо вистежили «Червону капелу» і понад 100 чоловіків і жінок були арештовані, засуджені до страти або ув'язнення.

У Німеччині існував ряд молодіжних груп Опору, найбільш відомою із яких була «Біла троянда» в Мюнхені [4, с. 271]. Імена її членів стали символами руху Опору Південної Німеччини. Обурення учасників «Білої троянди» злочинами режиму переросло в політичний опір. Учасники цієї організації розмножували листівки гектографом і власноруч розносили їх на різні адреси в Мюнхені та передавали їх в інші міста через довірених кур'єрів. Листівки «Білої троянди» з'являлися не тільки в Мюнхені, їх знаходили в Кельні, Штутгарті, Берліні, Відні, Зальцбурзі, Лінці. Одна з листівок потрапила до Великобританії, де її текст був переданий по ВВС, а копії розкидані над Німеччиною з англійських літаків.

На початку 1943 р. при розповсюдженні листівок були схоплені мюнхенські студенти Ганс і Софі Шолль, Александр Шморелль та їх професор Курт Хубер. Група була розкрита, а її

учасники – страчені. На суді Софі сказала: «Врешті-решт, хтось повинен був покласти початок. Наші переконання розділяють багато інших. Просто вони, на відміну від нас, не наважуються сказати про це» [8, с. 260].

Не менш відомими були «Пірати Едельвейса», котрі виражали поодинокі протести по відношенню до існуючого нацистського режиму. Члени саме цієї організації оцінювались як альтернатива Гітлерюгенду [2, с. 101]. Назва пов'язана з тим, що едельвейс був одним з чотирьох символів забороненого раніше Гітлером німецького Союзу молоді. Центром їх об'єднання вважається Кельн, серед громадян якого налічувалося близько 3000 «піратів» – підлітків 14–18 років, у яких не було ні центрального лідера, ні загальної організаційної структури. Як розпізнавальний знак вони носили емблему едельвейса. Вони допомагали переховувати полонених, євреїв і політв'язнів, поширювали короткі антигітлерівські листівки, писали на стінах заклики до боротьби. У 1944 р. багато членів угруповання були схоплені, 13 людей стратили, а інші відправлені у концтабори або на фронт.

Різноманітні дії комуністичних, соціал-демократичних та інших супротивників німецького фашизму і їх самовіддані, сміливі виступи, однак, не були в стані схилити маси до великої антифашистської діяльності і повалити фашистський режим зсередини.

Як підкреслює російський дослідник Олександр Борзняк, рух Опору в Німеччині в 1933–1945 рр. ніколи не був загальнонаціональним, масовим і народним, проте він був значно ширшим, ніж це уявлялося раніше і багато в чому визначив післявоєнний процес «подолання минулого» [3, с. 3].

Узагальнюючи вищевикладене можна прослідкувати, що в умовах тоталітарної диктатури німецький Опір не мав шансів на успіх: занадто сильним був терор, вплив нацистської пропаганди і передвоєнної «мирної» політики Гітлера. Але, незважаючи на слабкості і невдачі антифашистського Опору, він показує, що не всі поголовно німці були нацистами, що існувала «інша» Німеччина, якій були небайдужі муки і страждання людей при націонал-соціалізмі, і яка прагнула до усунення режиму і оновлення країни.

Відсутність єдності дій усіх противників фашизму і як наслідок цього невелика кількість масових акцій проти війни полегшували німецькому фашизму подальше розширення державно-монополістичної системи для пригнічення народу, гонки озброєння і підготовку нових злочинів проти інших народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бонвеч Б. История Германии. От создания Германской империи до начала XXI века. М.: Издательство «КДУ», 2008. Том 2. 672 с.
2. Ватлин А. Ю. Германия в XX веке. М., 2002. 336 с.
3. Немецкое антигитлеровское сопротивление 1933 – 1945 гг. <https://syg.ma/@sasha-sierbina/niemetskoie-antighitlerovskoie-soprotivlieniie-1933-1945-ghgh> (дата звернення: 3 серпня 2019 р.)
4. Патрушев А. И. Германия в XX веке: Учеб. пособие. М., 2004. 434 с.
5. Klemperer, Klemens von (1992) »German Resistance Against Hitler: The Search for Allies Abroad 1938–1945«. Oxford University Press. p. 4–5.
6. Hoffmann Peter «The History of the German Resistance, 1933–1945». MIT Press, 1977. 847 p.
7. Mommsen, Hans «German Society and the Resistance Against Hitler». Oxford: Blackwell Publishers, 1999. p. 255–273.
8. Mommsen, Hans «The Third Reich The Essential Readings» edited by Christian Leitz, Blackwell: London, 1999 p. 259–262.